

THE CONTRIBUTION OF REUSE OF HISTORICAL BUILDINGS FOR THE URBAN RESILIENCE: THE CASE OF MANİSA KURŞUNLU KHAN

Demet GÜLHAN

ABSTRACT

The most basic feature that makes cities resilient is their capacity to maintain the historical-cultural-natural and aesthetic values that have given them a characteristic identity, which they have developed in the process since their establishment.

The concept of “resistance” was first used by Holling in 1973 in environmental sciences, and it was defined as “the ability to meet deterioration and change without losing the relationship between the elements that formed it before it deteriorated”.

The pressure of rapid population growth to the world’s cultural and natural resources, the destroying effects of human beings’ culture and civilization on flora and fauna, the negative impact of economic development and industrialization on nature, climate and historic buildings are all breaking the urban resilience. In addition, it causes the destruction of historical structures, which are very important to be transferred to future generations, which have hosted different cultures and civilizations, and which serve as a bridge between the past and the future.

Today, architectural structures, which are considered as an important factor in the formation of resilient cities, are tried to be made resistant to factors such as global warming and climate change according to renewed design and planning criteria. However, the high amount of energy and carbon emissions used to make new buildings resistant inevitably causes global warming to increase exponentially.

In this context, within the scope of this article the viability of adaptive reuse of historic buildings and the impact it has on urban resilience. The case of Manisa Kurşunlu Khan in Türkiye has been selected in order to present the viability of adaptive reuse of abandoned historic buildings and the impact it has on sustainability of existing environment.

Keywords: Urban Resilience, Architectural Resilience, Reuse, Cultural Heritage, Manisa Kurşunlu Khan

Dr, İller Bankası

Mail: demetg2007@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4087-3378>

Makale Atıf Bilgisi:

Makale Atıf Bilgisi: Gülhan, D. (2022). “Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Dirençli Şehirlere Katkısı: Manisa Kurşunlu Han Örneği”. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. Yıl: 1. Sayı: 2. ss. 147-164.

Makale Türü:

Araştırma

Geliş Tarihi:

19.04.2022

Kabul Tarihi:

20.07.2022

Yayın Tarihi:

31.07.2022

Yayın Sezonu:

Temmuz 2022

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN TARİHİ YAPILARIN DİRENÇLİ ŞEHİRLERE KATKISI: MANİSA KURŞUNLU HAN ÖRNEĞİ

Demet GÜLHAN

ÖZ

Şehirleri dirençli kılan en temel özellik, kuruluşlarından itibaren süreç içerisinde geliştirdikleri onlara karakteristik kimlik kazandıran tarihsel-kültürel-doğal ve estetik değerlerini sürdürülebileme kapasiteleridir. Direnç kavramı çevre bilimlerinde Holling tarafından ilk kez 1973 yılında kullanılmış olup direnç, "bozulmadan önceki kendisini oluşturan elementler arası ilişkiyi kaybetmeksizin bozulma ve değişimi karşılama kabiliyeti" olarak tanımlanmıştır. Hızlı nüfus artışı, nüfus artışının dünya kültürel ve doğal kaynakları üzerindeki baskısı, insan kültür ve uygarlığının doğal bitki örtüsü ve canlı sistemini yok etmesi, iktisadi büyüme ve sanayileşmenin doğa, iklim ve tarihi yapılar üzerindeki olumsuz etkileri şehirlerin dirençlerini kırmakta, gelecek nesillere aktarılması oldukça önemli olan, farklı kültürlerle ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi gören tarihi yapıların yok olmasına neden olmaktadır.

Günümüzde dirençli şehirlerin oluşumunda önemli bir etken olarak düşünülen mimari yapılar, yenilenen tasarım ve planlama kriterlerine göre küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi etkenler karşısında daha dirençli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak yeni binaları dirençli hale getirmek için sarf edilen enerjinin ve karbon salınımının çok yüksek olması ister istemez küresel ısınmanın katlanarak artmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, bu makale kapsamında tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanıma açılmasının dirençli şehir oluşumuna etkisi araştırılmaktadır. Manisa Kurşunlu Han örneklemini üzerinden işlevsiz bırakılarak terk edilen tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılması dirençli şehir bağlamında irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dirençlilik, Mimari Dirençlilik, Yeniden İşlevlendirme, Kültürel Miras, Manisa Kurşunlu Han

Giriş

Şehirleri dirençli kılan en temel özellik, kuruluşlarından itibaren süreç içerisinde geliştirdikleri onlara karakteristik kimlik kazandıran tarihsel-kültürel-doğal ve estetik değerlerini sürdürübilme kapasiteleridir.

Hızlı nüfus artışı, nüfus artışının dünya kültürel ve doğal kaynakları üzerindeki baskısı, insan kültür ve uygarlığının doğal bitki örtüsü ve canlı sistemini yok etmesi, iktisadi büyüme ve sanayileşmenin doğa, iklim ve tarihi yapılar üzerindeki olumsuz etkileri şehirlerin dirençlerini kırmakta, gelecek nesillere aktarılması oldukça önemli olan, farklı kültürlere ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi gören tarihi yapıların yok olmasına neden olmaktadır (Gülhan, 2022).

Dirençli şehirlerin oluşumunda önemli bir etken olarak düşünülen tarihi yapıların sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirildiği bu makalede, işlevsiz kılınarak terk edilen, zaman içerisinde yıkılması kaçınılmaz olan tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanılma açılmasının dirençli şehir oluşumuna etkisi araştırılmaktadır. Manisa Kurşunlu Han örneklemini üzerinden tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılması dirençli şehir bağlamında irdelenmiştir.

1. Metodoloji

Bu makalede araştırma yöntemi belirlenirken, öncelikle konuyla ilgili tüm tanım ve kavramlar incelenmiştir. Bu bağlamda; dirençlilik, kentsel dirençlilik, mimaride dirençlilik ve yeniden işlevlendirme gibi temel kavramlar ele alınmış, yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların kentsel dirence katkısı tartışılmıştır. Daha sonra çalışma alanı olarak belirlenen Manisa Kurşunlu Han'ın restore edilerek yeniden işlevlendirilmek suretiyle Manisa yapı stokuna eklenmesinin dirençli şehir oluşumuna katkısı değerlendirilmiştir. Çalışma sürecinde yazılı ve internet kaynakları üzerinde detaylı literatür taraması yapılmıştır. Araştırma alanı olan Manisa Kurşunlu Han yazarın proje ve uygulama ortağı olarak 2016-2018 yılları arasında görev aldığı bir proje olduğu için yapıya ait tüm veriler bu çalışma esnasında toplanarak bu makale için analiz edilmiştir.

2. Dirençlilik Kavramı

a. Dirençlilik

Dirençlilik kavramının kökeni ve özellikleri Latince "resilire" kelimesinden gelmektedir. Latin sözlüğüne göre geri tepme anlamına gelen bu terim, İngiliz filozof Francis Bacon tarafından İngilizce kelime hazinesine "resilience" olarak tanıtılmış ve anlam olarak "orijinal duruma geri dönüş" olarak yorumlanmıştır (Lfarakh, R., 2021).

Direnç kavramının genel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Kullanım alanının genişliğine bağlı olarak kavrama yeni anlamlar yüklenmektedir. Kavram çevre bilimlerinde Holling tarafından ilk kez 1973 yılında kullanılmış olup direnç, "bozulmadan önceki kendisini oluşturan elementler arası ilişkiyi kaybetmeksizin bozulma ve değişimi karşılama kabiliyeti" olarak tanımlanmıştır (Holling, 1973: 14)

Ekolojik olayların yoğun olarak gündeme gelmesi direnç kavramının kent alanında kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Kavram, kentsel alanda ağırlıklı olarak sürdürülebilirlik ile ilişkilendirilip, iklim değişikliği ve afet riskleri bağlamında kentsel planlama yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Kentlerin çevresel felaketler ile karşılaşmalarının öncesinde ve sonrasındaki planlanması ile kentsel direnç yaratılması amaçlanmaktadır. Sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve yönetim gibi kentsel amaçlarla birlikte direnç kavramının ilişkisi kurulduğunda, kent sisteminin bilgi ve kaynak aktarma kabiliyeti bakımından kentin planlanmasında dirençli bir kent yaratmanın önemi açıktır (Desouza ve Flanery, 2013: 89).

Kentsel direnç yaratmada tasarım, planlama ve yönetim konuları öne çıkmaktadır. Direnç kavramı sürdürülebilirlik, kırılganlık, uyum, adaptasyon ve benzeri diğer kavramlarla ilişkisi bağlamında kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda direnç ve sürdürülebilirlik benzer kavramlar olarak değerlendirilse de "direnç" kavramında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmaya göre var olan sistemin eksikliklerine/yetersizliklerine meydan okuma daha açıktır. Tersine sürdürülebilirlik yalnızca onları ayakta tutacak kadar yeterli olabilmeyi ima etmektedir. Direnç, sürdürülebilirliğe göre güvenlik ile daha güçlü bir bağa sahip olması nedeniyle daha geniş bir çerçevede kullanılabilir (Kavanoz, 2020: 7).

b. Kentsel Dirençlilik

21.yüzyılın beraberinde getirdiği belirsizlikler dünyayı nasıl risklerin beklediği konusunda bilim insanlarını öngöremez hale getirmiştir. Deprem, sel baskını, terör saldırısı, çevrenin tahribi, kıt kaynakların azalması, iklim değişikliği, sosyo-politik istikrarsızlıklar ya da son yıllarda yaşadığımız pandemi hep bu belirsizlerin sonuçları olarak düşünülmektedir. Kentler barındırdıkları yüksek nüfusları ile risklerin en yüksek olduğu yerler olarak kabul edilir. Tüm bu riskleri yönetebilmek amacıyla "kentsel dirençlilik" kavramı kentsel politikaların tam da odağına oturmuştur (Gülhan, 2022).

1950'li yıllardan itibaren kentlerde yaşayan nüfus hızla artmaktadır. 1950'de dünya nüfusunun %30'u kentlerde yaşarken 2020 yılı itibarı ile bu oran %57'ye ulaşmıştır. 2030'da dünya nüfusunun %60'ının, 2050 yılında ise yaklaşık %70'inin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Gerçek, 2021: 42).

Kentsel direnç genel olarak fosil yakıt bağımlı yaşam biçiminin neden olduğu küresel ısınmanın sonucunda meydana gelen iklim değişikliği ile uyum bağlamında ele alınır. İklim değişikliği ve küresel ısınma sonrası oluşan afetler süresince kentin doğal çevresi ve yapılı çevresindeki (yollar, binalar, altyapı, enerji tesisleri, suyolları, barajlar vb.) fiziksel sistemlerin hayatta kalmasını ve aşırı gerilme karşısında fonksiyonlarını sürdürebilme kapasitesini belirler.

Kentsel alanda yapılacak yatırımlar gelecek on yıl için son derece önemlidir. Bu durum sadece iklim değişikliğinin gelecekte ortaya çıkarabileceği zararları azaltmak bakımından değil, aynı zamanda tahmin edilen iklim değişikliği senaryoları içindeki etkilere kentleri hazırlayacakları için de önemlidir. Yatırımın buradaki anlamı, beklenen iklim değişikliğinden kentleri korunaklı kılacak teknik çözümlerin uygulamaya geçirilmesinin ötesinde sosyal sermaye ve insanın gelişmesini, kurumsal kapasiteyi, kentler arası ve bölgesel işbirliğini içine almayı gerekli kılan bir anlama sahiptir (Zimmerman, 2010: 4-5).

Jabareen (2013: 222), kentsel dirençlilikle ilgili en temel zorluğun, şehirlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal yönlerinin dirençlilik çerçevesine dâhil edilmesinde yaşanan zorluklar olduğundan bahseder. Bu bağlamda kentlerin oluşumunda en temel öge olan mimariyi, tasarım ve planlama kapsamında dirençlilik kavramı ile ilişkilendirmek ve tarihsel süreç içerisinde oluşan mimari yapıların kentsel dirence katkısı bu çalışmanın ana konusu olarak belirlenmiştir.

c. Mimaride Dirençlilik Kavramı

Şehirlerin ayrılmaz parçası olan mimari yapılar alt ve üst yapı olarak tüm bileşenleri ile birlikte kentlerin dirençliliğini belirleyen unsurlardan biri olarak düşünülmektedir. Mimari alanda dirençlilik kavramı, bir yapının ya da sistemin beklenmedik şoklara dayanma kabiliyeti anlamına gelmektedir. Günümüzün önemli sorunu haline gelen küresel ısınma ve iklim değişiklikleri karşısında çevre dostu, sürdürülebilir ve daha dirençli yapılar tasarlamak mimarların öncelikleri haline gelmiştir. Yapıların beklenmedik doğal afetler (deprem, sel, tsunami, toprak kayması, heyelan vb.) ile terör ve savaş gibi olaylara karşı dirençliliğini artırmak amacı ile yeni inşa edilecek binalarda yer seçiminden başlamak üzere tüm planlama ilkeleri ve bina kodlarının tekrar gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir (Gülhan, 2022).

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Altyapı Danışma Konseyi binalarda dirençlilik kriterlerini dört ana başlıkta özetlemektedir (Aktaran; Lfarakh, 2021: 8-9):

- 1. Sağlamlık:** Bir yapının dış darbelere maruz kaldıktan sonra işlevini sürdürme gücü (bu, bina tasarımını ve sağlam malzeme özelliklerini içerir),
- 2. Ani Değişime Hazır Olmak:** Herhangi bir ani değişime hazırlama ve buna yanıt verme yeteneği,

- 3. Acil Müdahale Edilebilirlik:** İşlevselliğini hızlı bir şekilde yeniden kazanma ve operasyonunu hızlı bir şekilde eski haline getirebilme kapasitesi,
- 4. Arıza Sonrası Yedek Ekip ve Ekipmanların Devreye Girme Kapasitesi:** Tüm yapının arızalanmasını önlemek amacı ile acil durum kaynaklarının varlığı.

Öte yandan yüzyıllar boyunca doğal afetler ve savaşlara direnen ve bugüne kadar ayakta kalan pek çok tarihi yapı mimari direnç kavramının en önemli göstergesidir. Bu yapılar bugün özgün işlevlerini sürdürmeseler ve/veya günümüzün estetik değerlerini taşımasalar bile, strüktürel yapısını korumak suretiyle dirençlilik metodolojisi olarak sağlamlık kriterini öne çıkarmaktadırlar. Hatta bir boyutuyla esneklik nitelikleri bağlamında dirençli mimarlık örnekleri olarak da tanımlanabilir (Lfarakh, 2021: 10).

Binaların dirençliliğini sağlayan bir diğer faktörün yapının farklı koşullara uyum sağlamasına izin veren ve binanın farklı dönemlerde kullanılabilme potansiyeli olarak düşünülürse tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve kullanım prensiplerine göre yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmasının mimari dolayısı ile kentsel direnci artıracakı düşünülmektedir.

3. Yeniden İşlevlendirme

Kentsel yaşam fonksiyonlarının insan ihtiyaçlarına paralel olarak zaman içerisinde değişime uğraması mimari yapıların da fonksiyonlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, ülkemizde ve dünyada bazı tarihi yapılar zaman içerisinde özgün fonksiyonlarını kaybetmekte ve işlevsel olarak eskimektedir. Bu durumu Altınoluk (1998) şu şekilde özetlemiştir.

"Yapıların fiziksel özelliklerinin işlevlerinden daha uzun ömürlü oldukları düşünülürse, işlevlerini sürdüren binalar için bile, her konudaki gelişmeler nedeniyle sorunlar olabilmektedir. O binaya ait işlevin tamamen değiştirilmesi ya da işlevin geliştirilmesi gerekebilir".

Tarihi yapıların bir kısmı değişen fonksiyonlara uyarlanmakta, çok az sayıda yapı ise özgün işlevleri ile sürdürülmektedir.

Tarihi yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak için bir araç olarak nitelendirilen "Yeniden İşlevlendirme";

"Tarihi yapının yeniden yaşanarak ve yaşayarak sürekliliğinin sağlanması, kullanıcı için günlük yaşamda kullanılmasını sağlayıp yararlı hale getirilmesi aynı zamanda da hem kültürel ve tarihi değerlerin devamını sağlamaktır". Zamanla özgün işlevini kaybetmiş veya işlevsel olarak eskiyen tarihi yapılar için önerilen yeniden işlevlendirme; bu binaların belirli ilkeler ile yapısal özellikleri korunarak, yeniden fonksiyon verilmesi ya da işlevleri devam eden ancak konfor koşulları eskiyen tarihi yapıların güncelleştirilmesidir (Altınoluk, 1998: 22).

Yapıları yaşatarak koruma, onların sürekliliğini sağlayarak yaşayan bir varlık haline getirme, toplum açısından etkileyici ve eğitici bir yöntemdir. Bunun içinde yapının yeniden işlevlendirilerek yeni bir içerikle kullanıma kazandırılması, toplum tarafından yaşanması ile mümkün olmaktadır (Altınoluk, 1998: 23).

Bu nedenle yeniden kullanım çalışmalarında tarihi yapıların değerlerinin, karakteristik özelliklerinin olumsuz etkilenmemesi için, öncelikle yapıların mekân kurgusuna uygun işlevler seçilmesi, yapılara ağır gelebilecek, içinde ve dışında köklü müdahaleler gerektirecek işlevlerin seçiminden kaçınılması gerekmektedir (Engin, 2009: 18).

4. Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Kentsel Dirence Katkısı

İşlevsel olarak eskiyen ve özgün fonksiyonlarını kaybedip terk edilen ve zaman içerisinde yıkılması kaçınılmaz olan tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanıma açılmasının kentsel direncin artırılmasındaki katkısının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu etkilerin en önemlisi yapı elemanlarının geri dönüşüm esasına uygun olarak kullanımıyla mevcut iklim değişikliği adaptasyon ajandası ile uyum sağlanmaktadır. Yanı sıra, yeni bina inşa ederken ortaya çıkacak sera gazı emisyonu sıfırlanmakta, yeni malzeme üretimi olmadığı için kıt olan kaynakların kullanımı engellenmektedir. Dolayısıyla tarihi yapıların güncel koşullara uyumlandırılarak kullanıma açılması "iklim dostu bir uygulama" olarak nitelendirilebilir (Gülhan, 2022).

Bugün Amerika, Kanada ve Avustralya gibi pek çok gelişmiş ülkede tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanıma açılması iklim değişikliğine karşı yapısal anlamda dirençlilik politikası olarak belirtilmektedir.

Amerika'da yapılan bir araştırmada yeni bir bina inşa etmek için toplam enerji miktarının %39'u kullanıldığı, karbon emisyonlarının ise %43'ü yine bu esnada açığa çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca bina inşaatlarının oluşturacağı çevresel etki, inşaat malzemelerinin üretimi esnasında kullanılacak enerji miktarı da dikkate alındığında bu durum katlanarak artmaktadır. Daha çarpıcı bir çalışma göstermiştir ki, sözgelimi 4.500 m²lik bir ticari alan inşaatı için gereken enerji 730 yıl boyunca yılda yaklaşık 33.000 km yol yapan aracın kullandığı enerji miktarı ile hemen hemen aynıdır (WSAHP, 2011).

Genel olarak eski yapıların onarım ve yeniden kullanım maliyetlerinin, yeni yapı inşa etme maliyetlerine göre %50 ile %80 arasında daha düşük olduğu söylenmektedir (Kaşlı, 2009). Özetle yeni bina inşası ile enerji tüketilirken, tarihi yapıların korunarak kullanıma açılması ile enerji tasarrufu sağlanır.

Küresel ısınmanın büyük bir tehdit olarak karşımıza çıktığı bu günlerde özellikle gelişmiş ülkelerde yeni inşa edilen pek çok bina yeşil bina nitelikleri taşımakta, bu yapıların ısıtma ve soğutma fonksiyonları, tarihi yapılara göre çok daha fazla

enerji tasarruflu olarak tasarlanmaktadır. Ancak son yapılan araştırmalar, enerji tasarruflu bu yapıların bile en erken 35-50 yıl içerisinde enerji geri dönüşümünü sağladığını göstermiştir. Mevcut yapıları enerji tasarruflu hale dönüştürmek hem daha ucuza mal olmakta hem de pek çok geri dönüşüm sağlanamayan yeni malzeme üretimindeki enerji kayıplarının önüne geçmektedir.

Tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve taleplerine uyarlanarak yeniden kullanıma açılması yeni yapı ihtiyacını azaltmakta, enerji ve hammadde israfını önlemekte ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu durumun yapısal ve sosyo-kültürel bağlamda daha dirençli kentler oluşturacağı ön görülmektedir.

5. Manisa İli Kurşunlu Han Restorasyonunun Yeniden İşlevlendirme Kapsamında İncelenmesi

Tarih boyunca ülkemizin en önemli ticaret, konaklama vb. amaçlarına hizmet eden hanlar, kervansaraylar ne yazık ki günümüzde ana ticaret güzergâhlarına ve ticaret merkezlerine uzak kalmaları nedeniyle veya günümüzde talep edilen bina koşullarına uyum sağlayamadıkları için terk edilmekte ve yıkılmaya mahkûm bırakılmaktadır. Geçmiş dönemlerde benzer durumda olan Manisa Kurşunlu Han bu çalışma kapsamında ana örneklem olarak seçilmiştir.

a. Manisa'nın Coğrafi, Tarihi, Sosyokültürel Yapısı

Manisa şehri, tarihte geçen adı ile Magnesia, Sipil dağının eteklerinde, Gediz nehrinin suladığı bereketli topraklar üzerinde kurulmuş önemli bir tarihi kentimizdir. Tarihi Milattan Önce 500 yıllarına kadar gitse de ilk yerleşimlerin 14. yüzyıldan itibaren başladığı bilinmektedir. Tarih boyunca Hititler, Frigler, Helen, Roma, Bizans, Pers ve 1081'den sonra Türklerin egemenliğine giren kent 1390'da Sultan Beyazıt I tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dâhil edilmiştir (Saygı, 2016).

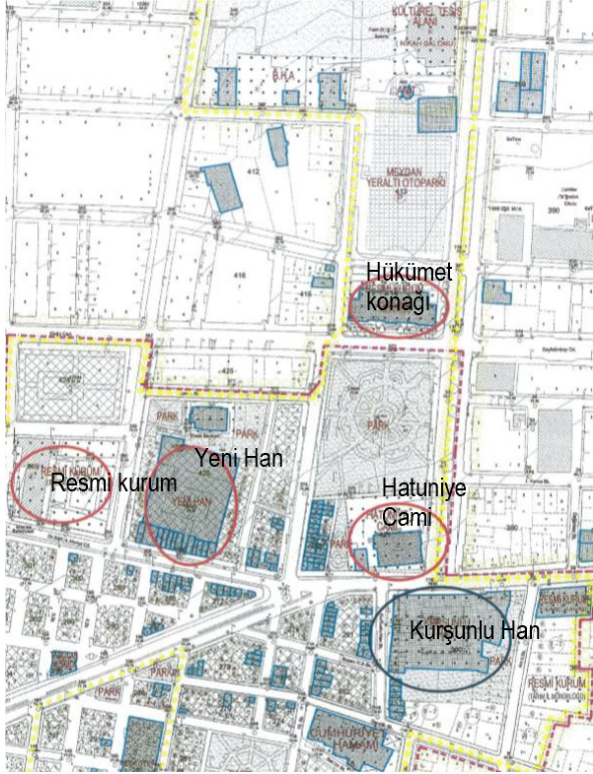
Manisa 1923 yılında Saruhan adıyla vilayet olmuş ancak 1927 yılında adı Manisa olarak değiştirilmiştir. 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 Sayılı Belediyeler Kanunu ile "Manisa Belediyesi" "Manisa Büyükşehir Belediyesi" statüsüne kavuşmuştur (Gökçe, 2018: 57).

Manisa İli, Osmanlı Döneminde "Şehzadeler Şehri" olmasından dolayı zengin bir tarihe sahiptir. Verimli tarım topraklarından elde edilen ürünler sanayide ham madde olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda hızla büyüyen organize sanayisi ve İzmir'e yakınlığından dolayı sanayi yatırımcıları açısından üretim ve yatırım için potansiyeli olan bir kent durumundadır.

c. Manisa Kurşunlu Han

Kurşunlu Han tarihi Manisa kentinin merkezinde yer alan bir Osmanlı Hanıdır. Yapılış tarihini tam olarak belirten bir kitabesi bulunmamaktadır. Hatuniye Camii külliyesinde bulunan Han, Osmanlı Döneminde II. Beyazıt'ın karısı Hüsniyeşaz Hatun tarafından camiye gelir getirmesi amacıyla yaptırılmıştır (Gökçe, 2018).

Kurşunlu Han çeşitli doğal afetler sonucu defalarca zarar uğramış bu nedenle tarih boyunca çeşitli tamirler görmüştür. Ancak yapının özgün plan şeması ve kütle özellikleri değişmemiştir.

Şekil 1. İmar Planı

(Kaynak: Yüklenici UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Proje eki dokümanları)

Han'ın Konumu

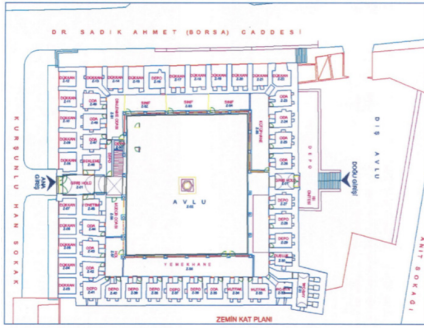
26.05.2004 tarih ve 1674 sayılı İzmir İli II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun kararı ile sınırları belirlenen kentsel sit alanında yer alan Han'ın kuzeybatısında ve Hatuniye Camii'nin de batısında bulunan adada tarihi Yeni Han bulunmakta, Yeni Han'ın batısındaki adada ise Şehzadeler Belediye

Binası yer almaktadır (Şekil 1). Hatuniye Camii'nin kuzeyinde ise Hükümet Konağı bulunmaktadır (Kurşunlu Han Restorasyon Projesi, Proje Müellifi UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Proje eki dokümanları)¹.

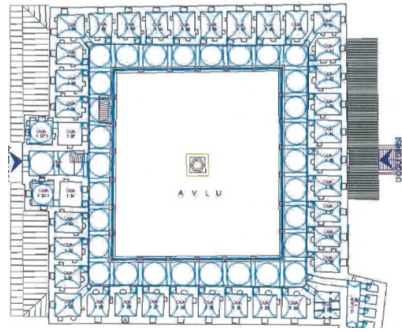
Han'ın Plan-Kesit-Görünüş Özellikleri

Manisa Kurşunlu Han Şekil 2 (a-b)' de görüldüğü üzere iki katlı bir bina olup, (48mx51m) boyutları ile kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Yapının tam ortasında yer alan üstü açık avlu (28mx24m) boyutundadır. Zemin katta 36 oda ve bu odaların dış cephesinde ise 21 adet dükkân yer almaktadır. 1. Katta ise 38 oda bulunur.

Kurşunlu Han'ın yapım tekniği yığma kâgirdir. Zemin kat ve 1. Kattan oluşan yapı, kesme taş ve tuğla birlikte kullanılarak almaşık tekniğinde örülmüş yığma beden duvarları ile inşa edilmiştir. Yapının 0,8 ile 1 m arasındaki kalınlıkta değişen beden duvarları iki sıra halinde kirpi saçakla sonlanmaktadır. Yığma duvarlara taşıtılan odalar ile batı dükkânlarının üzeri beşik tonozlarla örtülüdür. Kuzey dükkânlarının üst örtüleri ise yarım çapraz, yarım beşik tonoz karışımı örtü ile sağlanmıştır. Kurşunlu Han kirpi saçaklı kırma çatıya sahiptir. Revakların üzerinde kasnaksız kubbeler, odaların üzerinde ise tek meyilli yapı arz etmektedir. Batı kolunda girişin üzerinde dışarı çıkmalı olarak oluşturulan çıkmanın kubbesi daha büyük ve kasnaklıdır (Yüklenici UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Proje eki dokümanları). Şekil 3 (a-b-c-d-e)'de 2016-2018 restorasyonu öncesi Kurşunlu Hanın çeşitli cephelerden görünüşleri verilmiştir.

a. Zemin Kat Planı

b. Birinci Kat Planı

Şekil 2.a-b. Kurşunlu Han Kat Planları

(Kaynak: İller Bankası A.Ş. İzmir Bölge Müdürlüğü Arşivi)

(Proje Müellifi- Yüklenici Firma: UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. ve Tic. Ltd. Şti.)

1 Kurşunlu Han Şehzadeler (Manisa) Belediyesi tarafından restore edilip kullanılmak üzere İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile 20.05.2015 tarihinde imzalanan protokolle 25 yıllığına kiralanmıştır. Bu kapsamda yapı Şehzadeler Belediyesince 07.06.2016 tarihinde ihale edilmiş olup, Söz konusu yapım işinin kontrollük süreci Şehzadeler Belediyesi ve İller bankası A.Ş. İzmir Bölge Müdürlüğü ile ortak yürütülmüştür. Restorasyona ait proje ve tüm dokümanlar Yüklenici UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti.'ne tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3. Kurşunlu Han a. Kuzey-Batı yönünden hava fotoğrafı, b. Kuzey Cephesi c. Ana Giriş d. Batı Cephesi e. Doğu cephesi

(Kaynak: Saygı,2016)

c. Kurşunlu Han'ın Yeniden İşlevlendirme Sorunsalı

Kurşunlu Han Osmanlı Döneminde yapılmış ticari ve kültürel miras zenginliğinin ayrılmaz bir parçasını temsil eder. Han strüktürel olarak sağlamdır ancak hak ettiği değer verilmediği ve yanlış kullanımlara maruz kaldığı için oldukça yıpranmıştır. En son öğrenci yurdu olarak kullanılan yapıya bu dönemde yapılan eklemeler büyük zarar vermiştir. Bu durum tarihi yapılarda fonksiyon değişikliğinin çok dikkatli yapılması gerektiğinin önemli bir göstergesidir. Zira yeniden işlevlendirme sadece yapıya yeni fonksiyon

tanımlamak olarak algılanmamalı, yapının mevcut strüktürünün analiz edilerek özgünlüğünün sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Yanı sıra, çevresel, sosyal ve ekonomik maliyetleri düşünölmelidir. Bu kapsamda yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılan tarihi yapılar sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik bileşenine katkıda bulunan ve kendi kendini finanse eden korumaya yönelik etkili bir yöntem olarak düşünölecektir (Othman, A.A.E., Elsaay,H., 2018: 1707).

Bullen ve Love (2011) yeniden işlevlendirilerek kullanılacak tarihi yapılara karar verilirken aşağıda sıralanan unsurların göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsederler:

- Yapının kültürel ve tarihi önemi,
- Yapının yaşam döngüsü değerlendirmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma kriterlerini karşılama kapasitesi,
- Ekonomik olarak sürdürülebilirlik kapasitesi,
- Sosyal sürdürülebilirlik kapasitesi,
- Bu yapının yeniden kullanımının yerel çevreye ve yerel ekonomiye katkısı,
- Yapının yeniden işlevlendirmeye adaptasyonu,
- Yeniden işlevlendirme yapılacak olan tarihi yapı ile ilgili olarak tüm paydaşların görüşleri.

Yukarıdaki veriler ışığında Kurşunlu Han'ın yeniden işlevlendirilmesi karar aşamasında pek çok zorluklar gündeme gelmiştir.

1. Bunlardan en önemlisi Han'a yapılacak işlevlendirmenin ekonomik olarak sürdürülebilir olup olmadığıdır.
2. Sosyal sürdürülebilirlik kapasitesi sorgulandığında yapının yeniden işlevlendirilmesinin yerel yaşama katkısı olup olmayacağı önceden kestirilememiştir.
3. Kurşunlu Han ve içerisinde yer aldığı kentsel sit alanının yeniden işlevlendirme sonrası uyumu oldukça önemlidir. Yapının bulunduğu çevrenin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi sağlanmalıdır.
4. Sosyal ve ekonomik alanda başta Merkezi ve Yerel yönetim olmak üzere tüm paydaşların strateji ve kaynak geliştirmesi zorunludur.

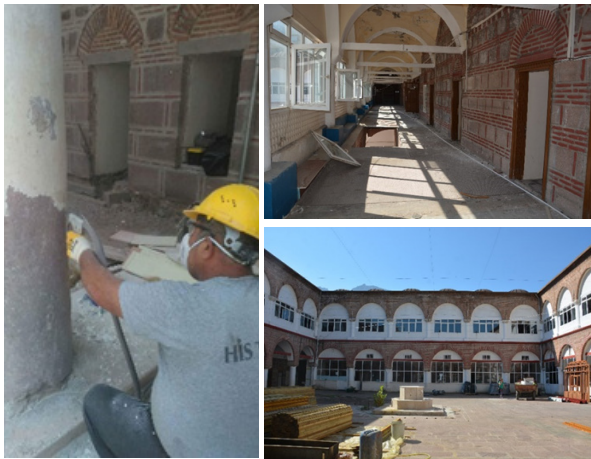
6. Kurşunlu Han (2016-2018) Restorasyon Süreci

Kurşunlu Han'ın restorasyon süreci 2016 yılında Şehzadeler Belediyesi tarafından restorasyon uygulama işinin ihalesinin yapılmasıyla başlamış olup 2018 yılında tamamlanmıştır. Yapının restorasyon projeleri İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 28.26.2012 tarih ve

1029 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Kurul onaylı projeler doğrultusunda uygulama işi ihalesinin yapılmasının akabinde, Şehzadeler Belediyesi 09.08.2016 tarih ve 666 sayılı yazısı ile İller Bankası A.Ş. İzmir Bölge Müdürlüğü'ne müracaat ederek, "Manisa İli Şehzadeler İlçesi Kurşunlu Han ve Dükkan Vasıflı Taşınmazların Restorasyon Yapım Uygulama İşii" için kredi talebinde bulunmuştur. Şehzadeler Belediyesi'nin sorumluluk alanı içerisinde bulunan, tapunun Manisa İli, Şehzadeler İlçesi, Ege Mahallesi'nde bulunan 360 Ada, 13-14-15-16-17-18-20-21-22-23-24-25-56-27 no'lu parsel numarasına kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 3349,72 m² yüz ölçümlü alanda Kurşunlu Han ve Han'a Bitişik Dükkanların Restorasyon işii UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti. tarafından projelendirilmiş ve restorasyon uygulaması yine aynı firma tarafından gerçekleştirilmiştir.

Proje yapımından, proje uygulamasına kadar tüm paydaşların Merkezi ve Yerel Yönetim kadrolarından oluşması Han'ın yeniden işlevlendirilmesi bağlamında tüm fizibilite çalışmalarının yapılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda öğrenci yurdu olarak kullanılan yapının, Osmanlı Dönemindeki özgün işlevi olan ticaret merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi uygun görülmüştür.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından kültürel miras olarak tescillenen Kurşunlu Hanın sürdürülebilirliği Yerel ve Merkezi Yönetim için temel başlangıç noktası olmuş bu bağlamda, yeniden işlevlendirmenin teknik ve ekonomik sorunsalları belirlenmiştir. Restorasyon esnasında yapılacak müdahalelerde Han'ın strüktürel yapısı bozulmadan sürdürülmesi için gerekli tüm tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir. Restorasyon sürecinde öncelikle strüktürel sistem test edilmiş, yurt olarak kullanıldığı dönemlere ait eklentiler (pencere, kapı vb.) sökülerek Han'nin özgün formuna dönüştürülmesi sağlanmıştır (Şekil.4).

Şekil 4. Kurşunlu Han 2016-2018 Restorasyon Öncesi
(Kaynak: D.Gülhan Arşivi)

Gerekli görülen kolon ve kirişlerde güçlendirme yapılmış, tüm pencere ve kapılar yenilenerek özgün detaylarına uygun olarak yerlerine monte edilmiştir. Şekil 5’de Kurşunlu Han’ın restorasyon sonrası hava fotoğrafı verilmiştir.

Şekil 5. Kurşunlu Han 2016-2018 Restorasyon Sonrası Hava Fotoğrafi

(Kaynak: D.Gülhan Arşivi)

7. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Analiz

Bu çalışmanın temel çıkış noktası ülkemizde bulunan tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve koşullarına uygun hale getirilerek (yeniden işlevlendirmek suretiyle) kullanıma açılmasının; dirençli şehir oluşumuna katkısını Manisa Kurşunlu Han örneklemini üzerinden anlatmak olarak belirlenmiştir.

Kentlerimizi daha dirençli hale getirebilmek için;

- Çevre dostu yeni binalar inşa etmek yerine, tarihi yapılar yeniden işlevlendirmek suretiyle kullanıma açılmalı, böylelikle hem enerji tasarrufu sağlanmalı hem de hammadde israfı önlenmelidir.
- Ayrıca tarihi yapılarda yaşayarak geçmişle sağlam bağlar oluşturan kültürel dirençli toplumların oluşturulması hedeflenmelidir.

Bu bağlamda makale için örnek yapı olarak seçilen Kurşunlu Han’ın kentsel alan içerisindeki konumu tarif edilmiş, plan-kesit-görünüş özellikleri anlatılmış, yapının tarihine ve 2016-2018 yılları arasında gerçekleşen restorasyon sürecine ise kısaca değinilmiştir. Çalışmanın ana konusu olan yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılan Kurşunlu Han’ın kentsel direnç katkısı aşağıda özetlenmiştir:

Restorasyon sonrası yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılan Kurşunlu Han kentsel sit alanı içerisindeki ticaret merkezinin tam ortasında yer aldığı için yine ticaret kompleksi olarak işlevlendirilmiş bu bakımdan yerel esnaflık kültürünün sürdürülebilirliğine büyük katkı sağlamıştır. Bulunduğu çevre ile bütünleşen yapının kültürel bakımdan dirençli toplum oluşturma potansiyelinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

Yeniden işlevlendirilen Kurşunlu Han'ın ekonomik olarak sürdürülebilirliği henüz tam olarak test edilememiş olsa dahi merkezi ve yerel yönetim paydaşları bu durumun göz ardı edilebilir bulmuş, yapının sağladığı sürdürülebilir sosyal ve kültürel katkının Han'ın restorasyonuna harcanan fiyattan çok daha değerli olduğuna karar verilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İnsanoğlunun yüzyıllar boyunca doğaya verdiği zarar son yıllarda yaşanan küresel felaketlerin en önemli göstergesidir. Kentleri çevre felaketlerine karşı korumak için alınması gereken tedbirleri belirleyen, çevre felaketleri sonrası ortaya çıkacak yeni durumlara kolayca adapte olabilen dirençli kentler oluşturmak günümüz sosyal politikalarının belirleyicisidir.

Her kentin kendi kırılma alanlarına ve ülkenin ekonomi politikalarına bağlı olarak farklı direnç geliştirmesi kaçınılmazdır. Kentsel direnç kavramı, kentsel yapının sadece fiziksel yapılardan ibaret olmaması aynı zamanda toplumsal, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel bir yapı olmasından kaynaklanan birçok farklı bakış açısını ve farklı anlamları da yüklenmektedir. Kentlerin, sadece fiziksel, ekolojik olarak değil, toplumsal, ekonomik, politik anlamda da bozulmalara, karışıklıklara karşı direnç geliştirilmesi gereken bir özelliktir. Bu bağlamda kentlerimizi daha dirençli hale getirebilmek amacı ile yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılan tarihi yapıların sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel ve çevresel dirençle sayısız katkısı olacaktır (Gülhan, 2022).

Bölüm 4'de belirtildiği gibi tarihi yapılara yeni kullanımlar kazandırmak genellikle yeni binaların yapım masraflarıyla karşılaştırıldığında daha ucuz olmakta, bu yüzden yeniden kullanma kararı geçerli ekonomik temellere dayanarak alınabilmektedir. Yeniden yapmak yerine mevcut binaları yeni bir işlevle yeniden kullanmak; enerji, işgücü, malzeme ve ekonomik açıdan tasarruf sağlamaktadır (Engin, 2009: 24). Bu kapsamda yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılan tarihi yapılar kıt kaynakların tasarruflu olarak kullanılmasını, üretim ve tüketim arasındaki dengenin korunmasını sağlar. Yüksek arsa maliyetleri, yeni yapı yapmak için kullanılan hammadde, işgücü vb. kaynaklar yerine mevcut yapı stoğunun restore etmek için kaynak geliştirmek dirençli kentlerin ajandasında ilk sırada yer almalıdır.

Tüm kentlerde mevcut yapı stoklarının tespit edilerek bunların içinde özellikle çevre felaketlerine direnç göstermiş tarihi yapıları belirleyip, o kentlerde ihtiyaç duyulan farklı fonksiyonlara sahip (okul, hastane, yurt, konut vb.) binaların bu yapı stoku ile nasıl ilişkilendirilebileceğine karar verilmesi gerekir.

Yaşanan yerlerin biçimsel açıdan göstergeleri olan mimari mekânlar, aynı zamanda hizmet ettiği toplumun o güne kadar süregelen kültürel birikimlerinin de bir ifadesidir (Engin 2009: 23). İster bir ibadet, ister çalışma, öğrenme ya da dinlenme yeri olsun, tarihi yapılar tamamen toplumsal belleğe dayanan bir geçmişe sahiptir. Tarihi sürekliliğin sağlanması, kişilere ve topluma sağlıklı bir tarih bilinci kazandırılması için tarihi yapıların korunmaları ve geleceğe aktarılması gerekmektedir. (Yaldız, 2003: 26).

Geçmişin izlerini taşıyan bir çevrede yaşayan birey, kültür varlıklarının sürekliliği ve yaşanması konusunda içgüdüsel ve düşünsel olarak deneyimlenecek ve tarih bilincine sahip olacaktır bu sayede tarihi yapılarda yaşayan ve geçmişle sağlam bağlar oluşturan kültürel dirençli toplumlar oluşturulması hedeflenmelidir.

Kaynakça

Altınoluk, Ü., (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Bullen,P.A., ve Love, P.E.D.(2011). "Factors Influencing the Adaptive Reuse of Building", *Journal of Engineering, Design and Technology*, 9(1), pp.32-46.

Desouza, K., C., ve Trevor, H., F., (2013). "Designing, Planning and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework", *Cities*, 35. s.89-99.

Engin E., (2009). *Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekanın Etkilerinin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: İstanbul Endüstri Mirasının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Gerçek, D., (2021). "21. Yüzyıl ve Dirençli Kentler", *Mimarlık Dergisi*, Ocak-Şubat 2021, Sayı: 417. s.39-42.

Gökçe, E., (2018). *Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Manisa İli Kurşunlu han Restorasyon Örneği*, İller Bankası A.Ş. Uzmanlık Tezi, Ankara, Mart.

Gülhan, D., (2022). "Tarihi Binaların Yeniden İşlevlendirilerek Kullanımının Dirençli Şehirler Bağlamında Değerlendirilmesi", *Dirençli Şehirler ve Şehrin Dönüşümü*, Kartepe Zirvesi, 24-27 Mart. Kocaeli.

Jabareen, Y., (2013). "Planning the Resilient City: Concepts and Strategies For Coping with Climate Change and Environmental Risk", *Cities*, 31. s. 220-229.

Holling, C., S., (1973). "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4. s.1-23.

Kaşlı, B., (2009). *İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekân Müdahaleleri: Santral İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kavanoz, E., S., (2020). "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1. s. 5-24.

Kocabıyık, Y., (2014). *Yeniden İşlevlendirme Kavramı Ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkıışla Binasının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, T.C. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kurşunlu Han ve Han'a Bitişik Dükkanların Restorasyon Projeleri ve Eki dokümanlar: UMART Mimarlık Mühendislik İnşaat Taah. San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Lfarakh, R., (2021). *Dirençli bir şehre doğru (Dirençlilik ve kentsel sistemler arasındaki bağın araştırılması)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Othman, A.A.E., Elsaay,H. (2018). "Adaptive Reuse: An Innovative Approach for Generating Sustainable Values for Historic Buildings in Developing Countries". *Organization, Technology and Management in Construction*. 10:1704-1718.

Saygı, G., (2016). "Development of a Database for The Restitution Phases Of Kurşunlu Khan In Manisa", *Unpublished PhD Thesis, The Graduate School of Engineering and Sciences of İzmir Institute of Technology*, İzmir.

Vale, L., J., (2014). "The Politics of Resilient Cities: Whose Resilience and Whose City?", *Building Research ve Information*, 42/2. s.191-201.

"Washington State Department of Archeology and Historic Preservation (WSAHP)", *Sustainability and Historic Preservation, Executive Summary 2011*, [www.dahp.wa.gov] Erişim Tarihi (25.12.2021).

Yaldız E., (2013). *Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Zimmermann, K., O., (2011). "Building the Global Adaptation Community", Konrad-Otto Zimmermann (Ed.), *Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change Proceedings of the Global Forum 2010*, Local Sustainability 1, (Newyork: Springer) s. 3-12.